

İSTANBUL YAZITI 1515

Araş. Gör. Naciye GÜNGÖRMÜŞ

Oyma yazısı ile yazılmış ve 1515 tarihini taşıyan İstanbul Yazıtı, sadece dil açısından önemli bir belge değil, aynı zamanda tarihsel değeri de bulunan bir belgedir. Bu yazıt, 1553—1555 yıllarında Balkanlar ve Anadolu'da seyahat etmiş olan János Dernschwam tarafından keşfedilmiştir¹.

1494—1569 yıllarında yaşayan János Dernschwam: geniş kültür sahibi, ticaret ve maden işletmeciliği ile uğraşmış bir kişidir. Uzun yıllar, Macaristan'ın önde gelen ailelerinden Augsburg'lu Fugger ve onların akrabası Thurzo ailelerinin yanlarında çahşmış; çeşitli vesilelerle, zaman zaman İmparator Ferdinand ile Fugger ailesi arasındaki olaylarda elçilik görevi yapmış ve bu sayede de çevresini genişletmiş, itibar kazanmıştır. Fugger ve Thurzo aileleri, Macaristan'daki madenleri ve ErdePdeki tuz ocaklarını işleten, ve devlet idaresinde de söz hakkına sahip kişilerdi.

Erdel ve Besztercebánya'daki madenlerin işletilmesi, bunların ticaretinin geliştirilmesi işini Fugger ailesi Dernschwam'a vermiştir. Bu nedenle de, Dernschwam pek çok defa gerek ülke içinde, gerekse ülke dışındaki çeşitli elçi heyetlerinde yer almıştır².

Antal Verancsics ve Ferenc Zay'ın da yer aldığı bir heyetin Kanunî Sultan Süleyman nezdine gideceği haberini alan Dernschwam, bu heyete katılmaya karar verir. 22 Haziran 1553 tarihinde Viyana'dan hareket eden heyet, 1 Mayıs 1554'te saraya kabul edilir. Bu elçi heyetinin başkanı olan Augier Busbecq ise, sonradan hareket ederek heyete katılmıştır³.

1 FORRAI Sandor; Kúskaracsontol Sülvester Estig, s. 163

2 DERNSCHWAM Janos; Erdely-Besztercebanya-Törökorszagı utinaplo, s. 24, 8, 30, 42.

3 DERNSCHWAM Janos; aynı eser, s. 49/nk. ORKUN H.N.; Eski Türk Yazıtları-IV, s. 283

Elçi heyetini, İstanbul'da Ali Paşa adıyla bilinen elçi hanına yerleştirirler. Burada, handaki ahırın dış duvarının toprağa yakın bir yerinde bulunan beyaz mermer taşlardan birisinin üzerindeki o zamana kadar bilinmeyen yazı, Dernschwamın dikkatini çeker ve bu yazıyı günlüğüne tam olarak kayeder.⁴

Ali Paşa adını taşıyan bu elçi hanı Divanyolu'nda, Çemberlitaş'ın karşısında bulunuyordu. 1865 yılında çıkan bir yangın sonucunda burası yanmıştır.⁵

Gerek Busbecq, gerekse Dernschwam bu seyahatten azamî derecede yararlanmışlardır. Busbecq, daha ziyade antik eserler, para ve sikkelerin yanısıra çok miktarda da dil malzemesi toplamıştır. Dernschwam ise, el yazmaları ve epigrafik malzeme üzerinde durmuştur. Bu heyetin getirmiş olduğu malzeme, daha sonraki yıllarda yapılan çeşitli bilimsel nitelikli çalışmalarda kullanılmış ve birçok dil ile tarih olayının aydınlatılmasına yardımcı olmuş, ışık tutmuştur.

Yunan el yazmaları arasından, dünyaca ünlü "Zonaras Kodeksi" ile "Dioskurides Kodeksi" ni, Dernschwam 1554 yılında, Galata'da oturan Antonius Kantakuzenos'tan satın almıştır. Yurda dönüşünde, Wolf Hieronymus tarafından çevirisi yapılan "Zonaras Kodeksi" ni Dernschwam, Beyi olan Antal Fugger'e hediye etmiştir. Heyetin getirmiş olduğu önemli eserler arasında "Monumentum Ancyranum" adh yazıtın nüshaları da bulunmaktadır.⁶

Dernschwam'm bu seyahat ile ilgili günlüğü, 16. yy'da Erdel, Balkanlar ve Anadolu hakkında çeşitli bilgüeri kapsamaktadır. "Erdely-Besztercebânya-Törökorszâgi Utinaplo" adlı eser, aynı zamanda bir kronik niteliği de taşımaktadır.

Ölümünden sonra, vârisleri, Dernschwam'ın iki bin ciltlik kitaplığını, Viyana Kraliyet Kütüphanesi'ne satarlar. Bugün, Viyana Kütüphanesi'nde bulunan el yazmaları "Inscriptiones romanae et lapidibus in territorio Hungariae et Transylvaniae'al 1520—30. collectae" adını taşımaktadır.⁷

1563 yılında yazılmış Macaristan'a ait maden ocakları tarihiyle ilgili bir muhtırayı, 1717 yılında Engel "Geschichte des Ungarischen

4 FORRAI Sandor; Kűskaracsontol Sűlvester Ectig, s. 163

5 ORKUN H.N.; aynı eser, s. 285

6 ORKUN H.N.; Eski Türk Yazıtları-IV, s. 284/ bk. DERNSCHWAM Janos; aynı eser, s. 51, 52, 55.

7 ORKUN H.N.; Eski Türk Yazıtları-IV, s. 285.

Reichs und Seines Nedenlander" adlı eserinin birinci cildinde yayımlanmış ve bu eserinde de Dernschwam'ın muhtırasının Prag'da bulunan nüshasından yararlanmıştır. Daha sonra, bu Prag nüshasından Ranke de bahsetmiş, ve en sonunda 1887 yılında Heinrich Kiepert doğrudan doğruya buna değinir. Kiepert'in araştırmalarının ardından, bu muhtıranın bir nüshasının da Wolfenbützel Prens'i'nin kütüphanesinde bulunduğu anlaşılmıştır. Eserin, Augsburg'lu Fugger ailesinin arşiv daireesinde muhafaza edilen orijinal metni ise Frigyes Dobel tarafından keşfedilmiştir. Alman bilim adamlarından Fülöp Babinger, en sonunda bu önemli metni Augsburg'daki orijinal metnine dayanarak incelemeye başlar⁸.

Würzburg'lü bilim adamı Babinger, 1913 yılında Dernschwam'm Augsburg'daki günlüğünün orijinal metnini incelerken, eserde bulunan bir yazı dikkatini çeker. Babinger, Asya'daki Göktürk Yazıtları konusunda uzman olan Danimarkalı bilim adamı Wilhelm Thomsen'a bu yazıya benzer bir yazı bulunduğunu göstermek amacıyla, Dernschwam'm günlüğündeki değişik yazının bir örneğini gönderir. Böylece, Babinger' önemli bir tarihsel belgenin ortaya çıkarılmasını sağlar.

Macarca da bilen Thomsen, Macar Oyma Yazısı ile bu yazının arasında bir bağlantı olduğunu farkederek ve yazının Göktürk Oyma Yazısı'na benzediğini açıklar. Fakat kendisi bu konu üzerinde fazla durmayarak, yapmış olduğu çalışmaları ve gerekli malzemeyi dostu olan Gyula Sebestyen'e gönderir.

Sebestyen'in incelemeleri sonucunda, Dernschwam'm günlüğündeki yazının Macar Oyma Yazısı ile ya da diğer bir adıyla Szekely Oyma Yazısı ile ilişkisi olduğu anlaşılır. Sebestyen, bu konu üzerinde yapmış olduğu çalışmalarının sonuçlarını 12 Nisan 1913 tarihinde bir bildiri olarak, Macar Bilimler Akademisi'ne sunar. Araştırma ve incelemelerden sonra Dernschwam'ın günlüğünün nüshalarının bir bölümünün Prag'daki Çek Kraliyet Müzesi'nin Kütüphanesi'nde bulunduğu ve bu nüshalardaki yazının da İstanbul Yazıtı'ndaki yazı ile aynı olduğu açıklanır.

Yazıtın okunması işiyle Macar türkologlarından Gyula Nemeth de uğraşır ve Sebestyen'in çalışmaları üzerinde birtakım çeviri düzeltmeleri yapar. Sebestyen ve Nemeth'in ortak çalışmalarının ardından şu durum ortaya çıkmıştır:

8 ORKUN, H.N.; Eski Türk Yazıtları-IV, s. 285 bk. PORRAI Sandor; Kúskaracsontol Súlvester Estig, s. 163.

"eZeR ÖCAZ TIZeNÖT eSZTeNDÖBeN IRTâK eSZT;
 LASZLO KIRALY ÖT KeVeTÉT VARATTAK ITt;
 BILAJI BaRLABAS KeTtö eSZTeNDeJİK İT VALT;
 NEM TÖN CSASZAR;
 KeTeJI SZéKeL TaMAS IRTAN eSZT;
 SZeLiMBÖK CSASZAR ITtTéBeN SZAZ LOVAL."

Yazılan Türkçesi:

"Bin beş yüz on beş yılında bunu yazdılar;
 Kral Laszlo'nun beş elçisini burada beklettiler;
 Barlabas Bilaji iki yıl burada idi;
 İmparator hiç bir şey yapmadı;
 Tamas Székel Keteji bunu yazan;
 imparator Selim Bey yüz atlı ile buradayken."

Bu yazıtta yazılanlardan, 1515 yılında Kral Laszlo'nun elçilerinin Sultan Selim tarafından alıkonuldukları; elçi heyetinin başında bulunan Barlabas Bilaji'nin iki yıl orada tutulduğu; yazının da Tamas Székel Keteji tarafından yazılmış olduğu; orada bulunan imparatorun, bu kişilere hiç bir zarar vermediği anlaşılmaktadır.

1515 tarihli İstanbul Yazıtı'nı yazanın adı Tamas Székel Keteji olarak geçmektedir. Bu kişi hakkında, elde başka hiçbir belge yoksa da, kendisinin Székel adını taşıması onun Székelyli olduğunu açıkça göstermektedir. İki yıl kadar bir süre İstanbul'da tutulan elçi heyetinin esaretini ebedileştiren yazıtı yazan Tamas Székel Keteji, bu yazıyı, büyük ihtimalle Türkler tarafından anlaşılmasın diye Macar Oyma Yazısı ile yazmıştır⁹.

Macar. Oyma Yazısı'nın en güzel örneklerinden birisini meydana getirmiş olan Keteji'nin, bu yazıyı, aceleyle yazmış olduğu gözlemlenmektedir. Araştırmalar, bu yazıtın oyma yazısı kurallarına uygun bir biçimde yazdığını ortaya koymaktadır. Dikkati çeken önemli noktalardan biri de, İstanbul Yazıtı'ndaki yazının tıpkı bir başka Macar Oyma Yazısı yadigâri sayılan Felsoszemered Kilisesi'ndeki yazıt gibi yazılmış olmasıdır.

9 FORRAI Sandor; Kúskaracsontol Sülvester Estig, s. 163, 164.

Yazının aceleyle yazılması sonucunda kimi harfler değişikliğe uğratılmıştır. Bunların başında "ö" sesinin yazılışı gelmektedir. Oyma yazısında bu sesin işareti "h" sesinin işareti ile birbirine benzemektedir. Fakat bu iki işaret arasındaki ilişki farklıdır. Bu metinde, iki sesi ifade eden işaretler peşpeşe yazılmış bir durumda bulunmaktadır. Metindeki "OCAZ" ve "eSZT" kelimelerinin daha derli toplu yazıldığı dikkati çekmektedir. Bazı harflerin de, yazılırken kaymış oldukları görülmektedir. Bilhassa "e" sesinin işareti kurlsız bir biçimde yazılmış ve diğerlerine göre, satırın üst tarafında kalmıştır.

Yazıtta dikkati çeken en önemli olaylardan birisi de "Selim Bey" adının yazılışıdır. Bu durum, özellikle Türk tarihi bakımından dikkate değer bir durumdur. Her ne kadar Türk kaynaklarında Yavuz Selim'in adı bu şekilde geçmiyorsa da, çağdaş Batılı kaynakların bir kısmında, bu tür kayıtlara rastlamak mümkündür.

Yazıtta açıkça "Selim Bey" kelimesi okunmaktadır. Bu "Bey" kelimesinin anlamını Sebestyen bilmiyordu. Daha sonraları, bir türkolog olan Gyula Nemeth'in çalışmalarının ardından "Bey" kelimesinin bir unvan adı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. "BÖK, BwK, BEG" gibi kelimeler, Türkçe'de, büyük mevkî sahibi birisini ifade etmek için kullanılan kelimelerdir. Onun için de, yazıtta bitişikmiş gibi bir izlenim bırakan "Szelimböl" kelimesini iki ayrı kelime yani "Selim" ve "Bey" olarak düşünmek gerekir. "MB" seslerinin karşılığı olan işaretler yazılıştaki birbirine benzediğinden "Selim" ve "Bey" kelimelerinin bitişik yazılmasına neden olmuştur.

İstanbul Yazıtı'nın metin çeviri yazısı, daha sonra da okunuşu; önemli bir tarih olayını aydınlatmaktadır. O zamana kadar, elde edilmiş olan oyma yazdı eserler, metinler sadece dil bakımından değere sahiptirler. Oysa, bu yeni elde edilen metin, aynı zamanda tarihsel bir olayı da canlandırdığından ayrı bir yere sahiptir¹⁰.

Bu yazıttan, Macar Kralı Lászlo (1490—1515)'nin, Barlabás Bilaji başkanlığında bir heyeti, elçi olarak Osmanlı sultanının nezdine gönderdiği anlaşılmaktadır. Bu elçi heyeti, Sultan Beyazid (1495—1512) nezdine hareket etmiş; fakat İstanbul'a geldiği zaman, Osmanlı tahtına Sultan Selim'in geçtiğini görmüştür.

25 Nisan 1512 yılında tahta çıkan Yavuz Selim (1512—1520) Fatih Sultan Mehmed'in yapmış olduğu kanundan yararlanarak, elini ka-

10 FORRAT Sandor; Kűskalacsontol Sűlvester Estig, s. 164, 165.

na boyarnış; kardeş ve kardeş çocuklarını da ortadan kaldırmıştır. Bütün bu olaylardan Macar elçileri haberdar olmuşlardı. Şayet, elçilerin memleketlerine dönmelerine izin verilirse, o zaman, bu taht değişikliği ve ülkedeki durum bütün Avrupa'da kısa zamanda duyulmuş olacaktı. Bu ve buna benzer nedenlerden dolayı, Sultan Yavuz Selim, elçileri İstanbul'da Ali Paşa adıyla bilinen elçi hanında, yaklaşık iki yıl kadar alıkoyar. Fakat bu süre içinde onlara hiç bir şekilde zarar vermez.

Bu arada, elçilerinden herhangi bir haber alamayan Macarlar; Marto Czobor başkanlığında ikinci bir elçi heyeti gönderir. Sultan Yavuz Selim, bu heyeti Edirne'de kabul eder; diğerlerini ise İstanbul'da tutmaya devam eder. Elçilerin İstanbul'da alıkonulması olayı kısa zamanda bütün Avrupa'da duyulur ve Türkler'e karşı olan nefretin bir kat daha artmasına neden olur. Papa dahi bu durumdan haberdar edilir. Fakat Sultan Yavuz Selim bu olayı hiç birini önemsemez ve Kral Lâszlo'mm elçilerini kendisiyle birlikte Arap, Filistin ve İran seferlerine götürür. En sonunda, bu elçi heyetindeki kişilerin; kendisi, ülkesi ve ordusunun gücü hakkında yeterli bir bilgiye sahip olduklarına, kanaat getirince; onları, ülkelerine döndüklerinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Osmanlı sultanının hudretini anlatmaları şartı ile serbest bırakır¹¹.

BİBLİYOGRAFYA

- 1- DERNSCITRAM, Janos.: *Erddy, Besztercebánya-Törökország Utinaplâ, Budapeşte*, 1984 (Erdel, Besztercebanya ve Türkiye Seyahatnamesi)
- 2- FORRAI, Sândor.; *Küskaracsonlâl Sülvester Estig*, Budapeşte, 1983
- 3- ORKUN, Hüseyin Namık.: *Eski Türk Yazıtları-IV*, İstanbul, 1940

11 ORKUN H.N.; Eski Türk Yazıtları-IV, s. 285—286/ bk. FORRAI Sandor; Küskaracsonlâl Sülvester Estig s. 165.